

УДК 354

С. І. Матюшенко,
аспірант,

Національна академія державного управління при Президентіві України, м. Київ

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМІВ ЕФЕКТИВНОГО ФІНАНСОВОГО МОНІТОРИНГУ В УКРАЇНІ

Проаналізовано нормативно-правове забезпечення фінансового моніторингу в Україні. Запропоновано ширше бачення проблеми реалізації фінансового моніторингу та відповідне трактування цієї категорії. Запропоновані принципи фінансового моніторингу та його функції на сучасному етапі розвитку України в аспекті забезпечення фінансової безпеки країни.

The legal providing of the financial monitoring in Ukraine was analyzed. Were offered a more wide vision of problem of realization of the financial monitoring and a new interpretation of this category. The principles and functions of realization of the financial monitoring in Ukraine in the aspect of financial security of country were offered.

*Ключові слова: фінансова стабілізація, фінансова безпека, фінансовий моніторинг, легалізація.
Key words: financial stability, financial security, financial monitoring, legalization.*

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Сучасна архітектоніка структури учасників фінансових відносин як на рівні держави, так і на міждержавному, міжнародному рівні відповідають умовам стрімкого розвитку нової парадигми геоекономічних та геополітичних відносин. Фінансова сфера є однією із найбільш чутливих та вразливих секторів економіки будь-якої країни, оскільки швидко реагує на всі негативні тенденції розвитку світових економічних відносин. Крім того, саме за рахунок впливу на фінансовий сектор країни можна певним чином впливати на політичні рішення, що приймаються її вищими органами державної влади. Що ж стосується підприємницького сектору, то фінансова безпека держави проявляється перш за все у запобіганні потрапляння в економічну систему грошових коштів, походження яких є сумнівним та реальна вартість яких нижча за мінімальну у зв'язку з відсутністю їх товарного підкріплення. Всі ці процеси здатні тим чи іншим шляхом впливати на стабільність розвитку соціально-економічних та суспільно-політичних процесів всередині країни, що в свою чергу вимагає негайної захисної ре-

акції органів державної влади. Фінансова безпека є одним із ключових напрямів забезпечення безпеки національної, тому що фінанси є ключовим елементом сучасних ринкових відносин, без якого неможлива нормальна життєдіяльність суспільства та існування держави загалом. Через це в Україні останнім часом все гостріше постає нагальна потреба побудови дієвої системи та розробки ефективних механізмів забезпечення фінансової безпеки. У цьому аспекті важливе значення набуває фінансовий моніторинг, за допомогою якого можна уникати або мінімізувати негативні наслідки впливу як зовнішнього, так і внутрішнього середовища на фінансову систему країни в цілому.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вирішенню проблем теоретико-методологічного характеру в сфері фінансового моніторингу, а також дослідженню системи державного фінансового моніторингу присвячені праці багатьох вітчизняних та закордонних вчених, таких як: Музика І.С., Герасимчук З.В.,

Данінг Дж., Сантвел Дж., Сухонос В., Гаврилишин А.П., Клименко А., Балануца О.О., Бернацький Ю.А., Ковальчук А.Т., Буткевич С.А. та багатьох інших

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Завданням даної статті є визначення концептуальних засад формування механізмів ефективного фінансового моніторингу в Україні — одного з ключових елементів системи забезпечення як фінансової, так і національної безпеки України в цілому.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансові відносини на макроекономічному рівні є невід'ємним елементом процесу створення суспільного блага, а отже посідають важливе місце в системі забезпечення державою суспільних потреб. За роки незалежності українська держава намагалася створити належні умови розвитку соціуму, однак на шляху до цього траплялося багато перешкод, у тому числі й економічного та фінансового характеру. Цілоком обґрунтованим вважається твердження, що однією з ознак самодостатності та повноти суверенітету держави є наявність власної грошової одиниці та фінансової системи. Саме тому фінансова система України розглядається як підсистема національної безпеки держави. При цьому загрози для цієї системи надходять не лише з зовнішнього середовища України, але й з внутрішнього, зокрема з підприємницького сектору. Намагання економічних агентів приватної форми власності збільшити рівень прибутків нелегальним шляхом частіше за все призводить до дестабілізації ринкової рівноваги в певному секторі економіки. А зовнішній макроекономічний вплив на економічну систему держави в цілому, наприклад, такий як наслідки світової економічної кризи 2009—2010 років, лише підсилює негативні наслідки дестабілізації фінансової системи країни.

Саме тому досягнення національною економікою України позитивних зрушень на шляху до стабілізації й виходу із кризового стану є сьогодні однією з найважливіших і принципових проблем. Основою розвитку будь-якої держави є стабільність і ефективність функціонування її фінансової системи. Фінансова стабілізація — це здатність усієї системи фінансових відносин реагувати на зміни зовнішнього середовища таким чином, щоб не тільки генерувати фактори, які спричиняють її врівноважений стан, а й забезпечити свій постійний подальший розвиток [6, с. 50].

Цілоком зрозуміло, що для стабілізації фінансової системи в цілому має бути розроблений комплекс певних заходів, спрямованих на регулювання всіх рівнів фінансових відносин. На сьогодні в теорії державного управління існує декілька напрямів стабілізації фінансових відносин, одним із яких є фінансовий моніторинг, який провадиться органами державної влади переважно на рівні суб'єктів господарювання, так би мовити на мікрорівні макроекономічного регулювання.

На сьогоднішній день немає єдиного теоретичного підходу до визначення сутності фінансового моніторингу, попри навіть те, що існує нормативно-правове поле його регулювання і законодавець визначив, що має розумітися під фінансовим моніторингом. Однак, в науковій літературі точиться дискусія стосовно розширен-

ня меж чи зміни предмету фінансового моніторингу, визначеного в законодавстві.

Звернемо увагу, перш за все, на визначення фінансового моніторингу, яке дається закордонними вченими Данінг Дж., Кантвел Дж., оскільки саме американські спеціалісти в системі державного управління фінансами запропонували виділити цей вид управлінського впливу в окремий вид діяльності органів державної влади. Так, під фінансовим моніторингом розуміється система постійного спостереження за найважливішими поточними результатами фінансової діяльності в умовах кон'юнктури фінансового ринку, що постійно змінюється. Метою такого моніторингу є: своєчасне виявлення відхилень фактичних результатів фінансової діяльності підприємства від передбачуваних, які призводять до погіршення фінансового стану підприємства; з'ясування причин цих відхилень; розробка пропозицій щодо відповідного коригування окремих напрямів фінансової діяльності з метою її нормалізації та підвищення ефективності [11, с. 275].

Деякі інші точки зору пропонують вітчизняні науковці. Зокрема, В. Сухонос [10, с. 32—33] вважає, що це спеціально організоване систематичне безперервне спостереження за станом економічного об'єкта та негайна його оцінка, метою якої є вивчення та підготовка економічної інформації для підтримки прийняття рішень на різних рівнях управління.

Гаврилишин А. [4, с. 53] підкреслює, що фінансовий моніторинг — це сукупність заходів суб'єктів фінансового моніторингу з метою виявлення, аналізу та перевірки інформації про фінансові операції щодо віднесення їх до таких, що можуть бути пов'язані з легалізацією (відмиванням) доходів незаконного походження з наступним переданням їх правоохоронним органам.

У свою чергу, Клименко А. [5, с. 104] визначає фінансовий моніторинг як особливу форму фінансового контролю, який здійснюється уповноваженими державними органами у сфері фінансового контролю та суб'єктами первинного фінансового моніторингу і спрямований на виявлення операцій, пов'язаних із легалізацією доходів, отриманих злочинним шляхом. Дане визначення, на наш погляд, не відображає всієї повноти змісту фінансового моніторингу. Вчений акцентує увагу лише на невеликому спектрі завдань, що входять до фінансового моніторингу як управлінського процесу.

Фінансовий моніторинг не механічне спостереження, він спрямований на репрезентацію результатів та їх інтерпретацію у тому аспекті, на який спрямовано управлінський процес.

На нашу думку, в рамках забезпечення фінансової безпеки держави поняття фінансового моніторингу має бути значно ширшим, воно має охоплювати всі аспекти руху фінансових ресурсів, починаючи від їх створення до кінцевого споживання або використання (накопичення). Однак на сьогодні система фінансового моніторингу спрямована лише на запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом та запобігання фінансуванню тероризму. Про це свідчить, зокрема, аналіз нормативно-правового закріплення сутності фінансового моніторингу.

Законодавець цілоком чітко визначає специфіку фінансового моніторингу, виділяючи його в окремий вид

державно-управлінської діяльності. Основи фінансово-го моніторингу були закладені Указом Президента України "Про заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом" від 10.12.2001 р. № 1199. Цим Указом визначено, що з метою запобігання, виявлення, викриття та припинення легалізації (відмивання) грошових коштів та іншого майна, одержаних злочинним шляхом, визначення механізму протидії цьому явищу запроваджено обов'язковий фінансовий контроль за всіма фінансовими операціями, що кваліфікуються як значні або сумнівні та здійснюються на території України фізичними й юридичними особами. Указом № 1199 визначено також, що первинний фінансовий контроль здійснюється банками, фінансовими установами й іншими юридичними особами, які надають послуги, пов'язані з обігом коштів, а до органів державного фінансового контролю віднесено державні органи, які відповідно до законодавства вповноважені забезпечувати регулювання та нагляд за діяльністю організацій, що здійснюють фінансові операції [9].

Далі зміст поняття "фінансовий моніторинг" розкривається у постанові Кабінету Міністрів України від 20 листопада 2003 р. № 1800 "Про затвердження Порядку проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів і ломбардів" [8]. Відповідно до неї, фінансовий моніторинг — це сукупність заходів, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом.

Визначення поняття "фінансовий моніторинг" дає можливість у цілому відповісти на такі питання: чим є боротьба з легалізацією (відмиванням) доходів; хто здійснює фінансовий моніторинг; кого необхідно перевіряти (залежно від організаційно-правового статусу і функцій підрозділу фінансової розвідки) або ідентифікувати; які фінансові операції підлягають моніторингу [2, с. 53].

Більш ґрунтовно поняття фінансового моніторингу визначено в Законі України "Про запобігання та протидію легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом", який розрізняє державний фінансовий моніторинг, первинний фінансовий моніторинг та обов'язковий фінансовий моніторинг.

Так, ст. 1 зазначеного закону визначає, що державний фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами державного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Державний фінансовий моніторинг Спеціально уповноваженого органу — сукупність заходів зі збору, обробки та аналізу зазначеним органом інформації про фінансові операції, що подається суб'єктами первинного і державного фінансового моніторингу та іншими державними органами, відповідними органами іноземних держав, а також заходів з перевірки такої інформації згідно із законодавством України.

Державний фінансовий моніторинг інших суб'єктів державного фінансового моніторингу — сукупність за-

ходів, які здійснюються суб'єктами, визначеними абзацом другим частини третьої статті 5 цього Закону, спрямованих на виконання вимог законодавства у сфері запобігання та протидії легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму.

Первинний фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, спрямованих на виконання вимог цього Закону, що включають проведення обов'язкового та внутрішнього фінансового моніторингу.

Обов'язковий фінансовий моніторинг — сукупність заходів, які здійснюються суб'єктами первинного фінансового моніторингу, з виявлення фінансових операцій, що підлягають обов'язковому фінансовому моніторингу відповідно до статті 15 цього Закону, ідентифікації учасників таких операцій та вивчення їх діяльності, ведення обліку цих операцій та відомостей про їх учасників, обов'язкового звітування про них Спеціально уповноваженому органу, а також подання додаткової інформації про фінансові операції та їх учасників, що стали об'єктом фінансового моніторингу з боку спеціально уповноваженого органу [7].

Проаналізувавши зміст та внутрішню логіку базового закону, ми розуміємо логіку законодавця, який зображає фінансовий моніторинг як нормативно-правовий комплекс превентивних заходів, спрямованих на недопущення використання фінансової системи для легалізації (відмивання) тіншових доходів і капіталів.

Разом з тим, можна побачити, що визначення фінансового моніторингу яке міститься в аналізованому законі відповідає, перш за все, цілям запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом. Однак, ми знову акцентуємо увагу на тому, що фінансовий моніторинг, особливо в межах забезпечення фінансової та національної безпеки, є поняттям значно ширшим.

Чому ж тоді законодавець визначає фінансовий моніторинг настільки вузько. Тут слід навести думку, Балануци О.О. про те, що здійснення фінансового моніторингу передбачає використання засобів і заходів, які врегульовані не тільки нормами фінансового чи кримінального права. Широко застосовуються засоби і заходи адміністративно-правового характеру: організація, планування, інформаційне забезпечення, взаємодія та координація, превентивні заходи. При цьому недоліки в організації фінансового моніторингу негативно позначаються на ефективності його здійснення, що обумовлює потребу удосконалення чинного законодавства, приведення його норм до міжнародних та європейських стандартів [1, с. 37].

Проте не лише правовий аспект обумовив зміст поняття фінансовий моніторинг, що його визначає законодавець. На нашу думку, важливу роль в цьому відіграла система органів державної влади. Мова йде про те, що фінансова безпека держави — галузь, яка існує вже досить тривалий час в сфері державного управління забезпеченням національної безпеки. Натомість фінансовий моніторинг як явище виникає порівняно недавно, про це, зокрема, свідчить історія розвитку законодавства про фінансовий моніторинг. Це свідчить про те, що фінансовий моніторинг органічно увійшов в систему

забезпечення фінансової безпеки країни в цілому, а тому цілком логічно, що його подальший розвиток як окремого напрямку відбувався в тому числі і з урахуванням вже існуючого інституціонального забезпечення цієї сфери державного управління. Якщо розглядати проблему теоретико-методологічного визначення сутності фінансового моніторингу з точки зору інституціонального та організаційно-правового забезпечення, то слід зауважити, що він в значній мірі перекликається з фінансовим контролем.

Фінансовий контроль у системі національної безпеки — це всеохоплююча сфера діяльності органів державної влади різного спрямування та різного компетенційного рівня, у той час як фінансовий моніторинг є лише окремим елементом або складовою фінансового контролю.

Проекція результатів постійного спостереження за станом фінансової та економічної системи держави, її показників та результатів контролю за діяльністю учасників фінансових відносин на систему спеціально розроблених індикаторів та прогноз подальших тенденцій розвитку фінансових відносин та всієї економічної системи країни — все це є сутнісним проявом фінансового моніторингу як одного з ключових елементу національної безпеки.

Підсумовуючи вищевикладене, можемо запропонувати власне визначення фінансового моніторингу. Так, під фінансовим моніторингом пропонуємо розуміти безперервний процес збору, обробки та використання інформації щодо фінансової та економічної діяльності суб'єктів господарювання (резидентів та нерезидентів), який здійснюється в межах існуючого правового поля уповноваженими органами державного управління з метою забезпечення належного рівня фінансової безпеки країни; запобігання порушення цілісності її фінансової системи, у тому числі легалізації тіншових доходів і капіталів й фінансуванню тероризму.

Звернемо увагу на те, що при аналізі категорії "фінансовий моніторинг" частіше за все зустрічаються такі його характеристики, як "система" чи "комплекс". Однак, на нашу думку, більш влучним є характеристика "фінансового моніторингу" як перманентного процесу. Збір, облік та вивчення інформації вже саме по собі є процесом, а оскільки це ключовий елемент фінансового моніторингу, то логічно представити це явище як процес, що включає в себе "комплекс" чи "систему" відповідних заходів.

Слід також зауважити, що, як і будь-який процес, фінансовий моніторинг ґрунтується на певних принципах. До них можна віднести:

- законодавче закріплення правового статусу органів фінансового моніторингу, у тому числі і відповідальності в разі порушення ними законодавства чи перевищення компетенції;
- гласність та відкритість органів фінансового моніторингу з обов'язковою вимогою додержання комерційної та іншої таємниці, що захищається законом;
- професіоналізм суб'єктів фінансового моніторингу;
- повнота та системність заходів фінансового моніторингу як необхідної передумови виявлення всіх можливих проявів незаконної фінансової діяльності;

- об'єктивність та неупередженість фінансового моніторингу як невід'ємного атрибута демократії й обов'язкового елемента управління фінансовою безпекою держави;

- наявність системи внутрішнього та зовнішнього моніторингу як обов'язкової умови існування системи фінансового моніторингу;

- визначення необхідності здійснення первинного моніторингу та в подальшому контролю за фактичними результатами.

Таким чином, принципи фінансового моніторингу є критеріями його оцінки і методологічною основою його подальшого вдосконалення. Крім того, запропоновані нами принципи обумовлюють розвиток інших концептуальних аспектів побудови фінансового моніторингу, зокрема його функцій та інституціональну й функціональну підсистему, що забезпечують його ефективну практичну реалізацію. Отже, важливим аспектом аналізу ролі та місця фінансового моніторингу в системі забезпечення фінансової стабільності та національної безпеки держави є функції, які він виконує. До них, зокрема, можна віднести такі:

- ідентифікація економічних та фінансових процесів;
- оцінка впливу їх взаємозв'язків;
- урахування зовнішніх чинників, що мають вплив на показники фінансової діяльності;
- забезпечення сумісності даних показників;
- виявлення відхилень від нормативно регламентованого порядку здійснення процедур в сфері фінансових відносин;
- усунення порушень чи зловживань в сфері розподілу фінансів;
- відстеження законності джерел походження фінансових ресурсів.

Всі вони покликані забезпечити комплексне та ефективне вирішення як глобального завдання фінансового моніторингу — гарантії фінансової та економічної безпеки держави, так і більш локальних — перешкоджання легалізації прибутків, отриманих злочинним шляхом, запобігання фінансуванню тероризму та інших протизаконних напрямів діяльності.

Що ж стосується вітчизняної системи фінансового моніторингу, то вона створювалася на основі накопиченого у світі досвіду боротьби з цим явищем. Система фінансового моніторингу в Україні охоплює фактично всіх надавачів фінансових послуг та передбачає тісну взаємодію різних міністерств та відомств. Кожна з цих установ відіграє специфічну, визначену законодавством роль у єдиній системі протидії. Координація діяльності суб'єктів фінансового моніторингу та їх методологічне забезпечення покладено на спеціально уповноважений орган — Державну службу фінансового моніторингу України (Держфінмоніторинг). Вітчизняна система фінансового моніторингу має змішаний тип, але функціонує з використанням правил американської моделі. Це зумовлено тим, що з самого початку вимоги FATF до України через високий рівень "відмивання брудних грошей" були жорсткішими, аніж до інших держав, і виконати їх було можливо лише в умовах американської моделі. Це дало позитивний результат, оскільки наша держава у відносно короткий термін була виключена з

"чорного" списку FATF; на сьогодні діяльність її системи фінансового моніторингу отримала позитивну оцінку з боку цієї міжнародної наглядової організації [3, с. 70].

Як слушно зазначає О.О. Балануца, вітчизняна система фінансового моніторингу характеризується ще й тим, що спеціалізовані органи фінансового моніторингу, на відміну від своїх зарубіжних аналогів, мають значно більші повноваження: не тільки збирають та отримують інформацію, а й самостійно проводять фінансові розслідування. Тому їх діяльність має забезпечити стабільність фінансової сфери та конкурентну бізнес-атмосферу в економіці, не перешкоджаючи при цьому веденню бізнесу.

Таким чином, інституціональне, організаційно-правове та функціональне забезпечення фінансового моніторингу в Україні має забезпечувати ефективну реалізацію тих завдань, які визначив законодавець, сформувавши правове поле регулювання цього процесу. Разом з тим, питання про ефективність фінансового моніторингу на сучасному етапі розвитку системи забезпечення фінансової та національної безпеки залишається відкритим. Багато аспектів, зокрема система органів, через які він власне і має реалізовуватися, механізми державного регулювання цього процесу, співвідношення функціональних навантажень інституцій, залучених до його проведення — все це вимагає більш ґрунтовного аналізу та вдосконалення з урахуванням не лише вимог зовнішнього середовища та тенденцій розвитку соціально-економічних процесів, а й з огляду на закордонні досягнення в цій сфері. Щоправда, імплементація закордонного досвіду має відбуватися шляхом чіткої синхронізації із тими реаліями та особливостями функціонування фінансового моніторингу які притаманні Україні.

ВИСНОВКИ

За результатами аналізу концептуальних засад формування механізмів ефективного фінансового моніторингу в Україні, можна зробити висновки, що створена нормативно-правова база не зовсім відповідає вимогам, що їх висувають фінансово-економічні реалії. Запропоноване нами визначення фінансового моніторингу дещо розширює законодавчо закріплене. Фінансовий моніторинг це, перш за все, безперервний процес збору, обробки та використання інформації щодо фінансової та економічної діяльності суб'єктів господарювання (резидентів та нерезидентів), який здійснюється в межах існуючого правового поля уповноваженими органами державного управління з метою забезпечення належного рівня фінансової безпеки країни; запобігання порушення цілісності її фінансової системи, у тому числі легалізації тіншових доходів і капіталів й фінансуванню тероризму. Саме тому, практична реалізація цього процесу має відбуватися за чітко визначеними принципами, що в свою чергу впливають на формування функцій фінансового моніторингу як окремого виду державного управління. У подальшому слід більше уваги приділяти питанням ефективності інституціональної та функціональної складової фінансового моніторингу, а також вдосконаленню організаційно-правового забезпечення цього процесу на всіх його стадіях. Мова йде про роз-

робку нових, сучасних, більш гнучких та ефективних механізмів державного регулювання фінансового моніторингу в аспекті забезпечення фінансової безпеки України.

Література:

1. Балануца О.О. Фінансовий моніторинг як гарантія економічної безпеки держави: порівняння національного та зарубіжного досвіду // Сталий розвиток економіки. — 2011. — № 1. — С. 35—38.
  2. Бернацький Ю. А. До поняття фінансового моніторингу / Ю. А. Бернацький // Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення і перспективи розвитку. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. — Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2008. — 588 с.
  3. Буткевич С. А. Досвід США щодо запобігання та протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом / С. А. Буткевич // Учен. зап. Таврич. нац. ун-та ім. В. І. Вернадського. Сер. "Юрид. науки". — Т. 21 (60). — № 1. — 2008. — С. 68—74.
  4. Гаврилишин А. П. Щодо питання понятійного апарату "фінансовий моніторинг" / А. П. Гаврилишин // Організаційно-правове забезпечення діяльності контролюючих та правоохоронних органів у сфері господарювання: проблеми сьогодення і перспективи розвитку. Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції. — Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2008. — 588 с.
  5. Клименко А. Фінансовий моніторингу. — особлива форма фінансового контролю / А. Клименко // Підприємництво, господарство і право. — 2005. — № 4. — С. 101—105.
  6. Музика І. С. Роль капіталізації активів фінансово-кредитних установ в забезпеченні їх фінансової стійкості / І.С. Музика // Економічні науки. Зб. наук. праць / Відп. ред. Герасимчук З. В. — Луцьк: Луцький національний технічний університет, 2008. — № 5 (20). — Ч. 2. — С. 44—56
  7. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом: Закон України від 28.11.2002 № 249-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 1. — ст. 2.
  8. Про затвердження Порядку проведення внутрішнього фінансового моніторингу суб'єктами господарювання, що провадять господарську діяльність з організації та утримання казино, інших гральних закладів і ломбардами: Постанова Кабінету Міністрів України: від 20.11.03 р. № 1800 // Урядовий кур'єр. — 12.10.03. — № 233.
  9. Про заходи щодо запобігання легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Указ Президента України від 10.12.2001 р. № 1199 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 50. — ст. 35.
  10. Сухонос В. Взаємодія прокуратури із суб'єктами фінансового моніторингу / В. Сухонос // Вісник прокуратури. — 2010. — № 12. — С. 32—33.
  11. Dunning J., Cantwell J. IRM Directory of Statistics of International Investment and Production. — New York, University New York, 1987. — 275 p.
- Стаття надійшла до редакції 21.11.2012 р.*